

УДК: 904.27(477.73)“652”

А. С. Русяєва

ФРАГМЕНТ ГРАФІТО З НОВИМИ ІМЕНАМИ В ОЛЬВІЇ

Подано першу публікацію нового фрагментованого напису на маленькому уламку стінки аттичної чорнолакової чаші.

Ключові слова: Ольвія, графіто, характер шрифту, особові чоловічі імена, магичні закляття, приватні листи.

У Наукових фондах Інституту археології НАНУ зберігається маленький уламок стінки аттичної чорнолакової чаші з написом¹. На жаль, на ньому немає інвентарного номера і відсутні сліди недавнього зламу, що дає підстави відносити його до випадкових знахідок. Водночас слід зазначити, що оскільки він спочатку знаходився в Археологічному музеї ІА НАНУ, де тривалий час (до перевезення в фонди історико-археологічного заповідника «Ольвія») зберігалися матеріали з розкопок Н.О. Лейпунської житлових кварталів південно-західної частини агори, то припустимо, що графіто було знайдено у цьому районі міста, передано дослідниці вже тоді, коли завершилися усі археологічні роботи, і тому не було зашифровано. Звісно, воно могло походити й з іншого місця в Ольвії, однак наразі встановити його достовірно з відомих причин неможливо, хоча це й має значення для з'ясування конкретного датування та призначення у взаємозв'язку з тим чи іншим археологічним об'єктом чи комплексом. Отже, головна мета першої публікації цього фрагменту графіто полягає, насамперед, у

1. На початку 2015 р. під час ревізії ольвійських матеріалів з розкопок Н.О. Лейпунської на цей черепок з графіто звернула увагу завідувачка Археологічним музеєм ІА НАНУ Л.В. Кулаковська і через А.В. Буйських передала його на зберігання до Наукових фондів ІА НАНУ. Користуючись нагодою, автор висловлює щиро подяку за надану можливість публікації цього графіто.

© А.С. РУСЯЄВА, 2016

введенні його до наукового обігу з аналізом тих імен і слів, які повністю збереглися, з'ясуванні відносної хронології за характером шрифту та можливого призначення.

Черепок являє собою невеличку, з обох сторін покриту однаковим чорним лаком пластинку витягненої по горизонталі неправильної форми з нерівними і необробленими сімома краями та незначною вибоїною внизу. На всій поверхні — численні дрібні сколювання і подряпини. Із зовнішнього боку черепок має легку опуклість і відповідно з протилежного — увігнутість. Зважаючи на ці ознаки, він належав до середньої частини аттичної чорнолакової тонкостінної посудини відкритої форми, найімовірніше, кіліка. Його максимальна довжина — 55 мм, мінімальна — 31 мм, найбільша ширина — 26 мм. На лицьовому боці частково зберігся 5-тирядковий напис, ліва частина якого повністю відбита (рисунки). Текст напису виглядає так:

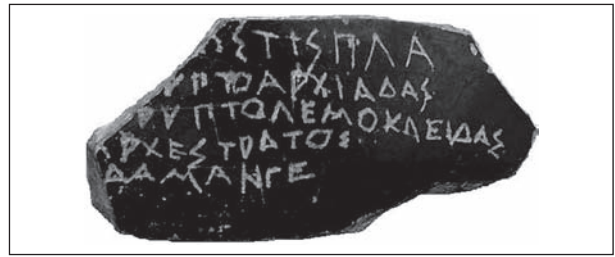
1.]Ω(?)ΣΤΓΣΠΑΑ
2.]ΥΠΤΟΑΡΧΙΑΔΑΣ
3.]ΡΥΠΤΟΛΕΜΟΚΛΕΙΔΑΣ
4.]ΑΡΧΕΣΤΡΑΤΟΣ
5.]ΔΑΜΑΝ (ΙΥ?)ΓΕ

Мініатюрні літери видряпані дуже тонким металевим вістряем, рядки нерівні, без попередньої розмітки. Висота більшості з них варіюється від 1,5 до 3 мм, однак, три кінцеві літери у першому рядку — 4 мм, крім того, *сигма* — 3—4 мм, але в кінці четвертого рядка — близько 1 мм. Вирізняються також неоднакові форми окремих літер: наприклад, *альфа* — різних розмірів із високою або зовсім низькою поперечкою; *епсилон* — з вузькими чи подовженими нерівними горизонталлями; *мю* — з широко розтягненими боковими гастами; великий *омікрон* — різної округлості, у

другому рядку він тісно прилягає, на відміну від усіх інших, до попередньої *tau*; *ni* — у першому рядку з подовженою правою гастрою, а в інших — з короткою; *rho* — то з ледь помітною внизу ніжкою, то у вигляді неправильного трикутника; *sigma* — не лише чотири- і тричленна, але й досить сильно витягнена по вертикалі, у першому і четвертому рядках навіть стикається з нижніми літерами; *upsilon* має форму латинської літери V. Складається враження, що автор зробив свій напис поспіхом, не дотримуючись традиційних правил і внаслідок незручності його нанесення. Маленький розмір черепка і відсутність слідів від можливих ручок посудини не дозволяє більш-менш вірогідно встановити не тільки його розміри, але й, що особливо важливо, яка частина графіто не збереглася.

Загалом за характером шрифту та палеографічними аналогіями його напис можна датувати приблизно у межах останньої чверті VI — першої половини V ст. до н. е. Однак пізньоархаїчні ознаки має більшість літер, що зафіксовані у написах на черепках цього часу у Борисфені та в різних районах Ольвії (пор., напр: [Толстой, 1953, № 10, 15, 76; Яйленко, 1983, № 111, 166, 167; Dubois, 1996, N 28, 57, 86, 90, 92; Русяева, 2010, табл. 2—6, 18] тощо). В графіто з Афінської агори середини VI — початку і другої чверті V ст. до н. е. також простежується недбале написання багатьох аналогічних літер [Lang, 1976, pl. 7—9]. Судячи з якості лаку, не суперечить датуванню графіто і відносна хронологія аттичної чернолакової кераміки.

Попередньо все ж таки слід зауважити, що залишки окремих імен чи слів, як і зміст всього графіто потребують відповідної реконструкції, яка, як відомо, може бути суто гіпотетичною, а то й помилковою. В такому сенсі краще дотримуватись правил для першовидавців, що були сформульовані видатним французьким епіграфістом Луї Робером. Він, зокрема, пропонував не розгортати частину напису, що зберігся, в реконструкцію, а, насамперед, зайнятися аналізом слів і заборонити повне відновлення, яке *exempli gratia* підказане цілком гіпотетичними доповненнями і не виключає зовсім протилежних доповнень. «Замість того, щоб заповнювати лакуни невідомо якими доповненнями, слід взагалі не відновлювати; пусте місце, не поновлене видавцем, для інших вчених служить стимулом для дослідження; неправдоподібно доповнення маскує труднощі» [Robert, 1970, S. 48]. Такі рекомендації вченого обумовлені величезною кількістю публікацій одних і тих же, здебільшого фрагментованих античних написів із різними їх реконструкціями і тлумаченнями, внаслідок чого так і не з'явилося однозначного рішення щодо достовірного змісту багатьох з них. З огляду на сказане, набуває важливого значення виокремлення тих слів чи імен, які повністю збереглися, і згодом не відновлювати їх незначні залишки у поєднанні з усім змістом і в нашому графіто, що, своєю чергою,

Фрагментоване графіто на уламку аттичної чернолакової чаші

в майбутньому зацікавить епіграфістів з метою його фахової реконструкції.

Розгляд напису почнемо з першого рядка з найменшою кількістю літер і особливо помітною різницею в їх написанні, зокрема, між початковими Ω(?)ΣΤΙΣ і кінцевими ΠΛΑ. Останні значно чіткіші і більші за розміром, розміщені не так щільно одна до одної, як майже у всіх рядках, що в цілому вирізняє їх навіть дещо іншим стилем письма з-поміж усіх інших літер. Можливо, що саме у цьому рядку знаходилося пояснення подальшого напису. Так, біля зламу зліва залишилось згодом Ω(?)Σ, в якому частково збита *omega* архаїчної форми, і яке може бути як закінченням попереднього слова, так і коротким самостійним словом в одному зі своїх численних значень («як», «подібно», «нібито», «щоб», «коли», «можливо» тощо). Далі окреме слово ΤΙΣ у номінативі: питальний («хто», «що», «котрий» тощо) або неозначений займенник — енклітика («дехто», «хтось», «такий-то» тощо). Маючи різні значення і відтінки, вони перекладаються залежно від попереднього або наступного слова чи словосполучення (детальніше див.: [Liddel, Scott, Jouns, 1973]), які тут відсутні.

У другому рядку, поза сумнівом, читається особите чоловіче ім'я Ἀρχιάδας — «Архіад». Точнісінько такий антропонім не зафіксовано не тільки в написах Ольвії, але й в інших понтійських давньогрецьких містах (пор.: [LGPN IV]). Однак, хоч і в незначній кількості, він добре відомий в Мегарах і Фокіді [LGPN ΠΙΒ]. Утім подібні до нього Ἀρχίας та Ἀρχιάδης, були широко розповсюджені в античному світі, у тому числі й в найближчих до Ольвії Херсонесі, Пантікапеї, Каллатісі [LGPN I—ΠΙΑ, IV, VA]. Також відомо чимало різних композитних імен, які мають таку ж саме першу або другу складову. Проте і вони не характерні для ольвійської ономастики. У цьому ж рядку перед іменем Архіад збереглося чотири літери ΥΠΤΟ, про які мовитиметься далі у зіставленні з подібним закінченням.

З-поміж усіх інших найбільше вирізняється третій рядок не лише своєю довжиною, але й значним порушенням традиційних правил щодо дотримання чіткої однолінійності в написах. В ньому можна прочитати одне або два чоловічих імені. Загалом їх інтерпретація складніша у порівнянні з попереднім антропонімом, внаслідок чого дається альтернативне тлумачення.

Насамперед звертає увагу, що на початку цього рядка, за винятком першої літери зі слідами сколювання, яка нагадує архаїчної форми *rho* без ніжки, знаходяться ті ж самі, що й вище прямо над ними, але чіткіше видряпані літери ΥΠΤΟ. На підставі подальших літер ΛΕΜΟ вони можуть вказувати, але тільки у цьому рядку, на частково відновлене двоскладове чоловіче ім'я у значенні патроніміка 'Ευ]ρπτόλεμο(ς) — «Євритолема(а)». Воно не користувалося особливою популярністю в Елладі [пор. LGPN I, II, ΠΑ] і вперше засвідчено в цьому графіті як для ольвійського регіону, так і для всього Причорномор'я¹ [див. LGPN IV].

Разом з тим не все повністю ясно і стосовно іншого імені у кінці цього рядка. На перший погляд чітко читається не пошкоджене рідкісне односкладове чоловіче ім'я Κλειδας — «Клід (Клайд)». Так, в лексиконах давньогрецьких імен аналогічний антропонім, за винятком хіба-що близького до нього Κλεινδας в Еоліді [LGPN VA] та більш поширеного Κλειδης [LGPN I, II, ΠΑ, ΠΑ], наскільки нам відомо, відсутній, хоча є чимало різноманітних композитних імен з другим компонентом — κλειδας та κλειδης, наприклад, 'Αρχικλειδας, Τριокλειδας, Θεοκλειδας, Διοκλειδας тощо [LGPN ΠΒ, VA], в Ольвії — 'Ηρακλειδης [IOSPE II, 76; LGPN IV; Тохтасєв, 2000, с. 308, прим. 49]. Це, звичайно, вказує і на існування менш популярного простого імені Κλειδας.

Однак, якщо враховувати той факт, що компонент κλειδας широко застосовувався у великій кількості імен у різних регіонах античної ойкумени, то принагідно припускати, що і в даному графіті фіксується рідкісне двоскладове особисте ім'я Λεμοκλειδας — «Лемоклід». Така децю інша його фіксація в Ольвії цілком можлива, оскільки в багатьох написах, здебільшого в приватних, зустрічається неоднакове написання одного й того ж імені чи слова, що зумовлювалося різними діалектальними ознаками, місцевою вимовою, наявністю прізвищ та й недостатнім знанням усіх граматичних правил у віддалених від метрополій і головних культурних центрів периферійних містах, до яких, передовсім, належала й Ольвія [детальніше див.: Dubois, 1996, р. 181—191]. У такому разі однакові літери ΥΠΤΟ у другому і третьому рядках можуть відноситись до одного й того ж простого чоловічого імені, наприклад, теж частково відновленого 'Ευ]ρπτο(ς) — у значенні патроніміка. Подібного типу прості імена на ΕΥ (до прикладу, Єврит, Євклід, Євдор, Євмен, Євпол, Євфрон тощо) зафіксовані в численних епіграфічних пам'ятках не лише різних античних

держав, а й Ольвійського поліса в різні часи їх існування [LGPN I—V]. Варто також зазначити, що за аналогічною формою в генетиві, тобто з закінченням на *омікрон*, подані імена з патроніміками на ольвійських надгробках початку V ст. [IOSPE II, 212, 213, 215; Русяєва, 1987, с. 137], в окремих графіті на посудинах [Толстой, 1953, № 14, 44, 46, 57], в патроніміках у списках імен на свинцевих пластинах V — першої половини IV ст. до н. е. (з літературою див. [Dubois, 1996, N 101, 104, 106]) і навіть в деяких патроніміках у каталозі імен ольвіополітів II ст. до н. е. [IOSPE II, 201]. У всякому разі, як бачимо, тут наведені різні гіпотетичні версії щодо прочитання окремих імен у третьому рядку, проте однозначне та достовірне їх трактування навряд чи можливе при відсутності початкових літер та надійних аналогій.

Четвертий рядок — так само не однолінійний з досить неохайно видряпаніми літерами — містить лише одне двоскладове чоловіче ім'я 'Αρχεστρατος — «Архестрат», в якому перша літера частково відбита. Аналогічне ім'я теж не зафіксовано в ольвійських написах, але добре відоме в інших давньогрецьких містах [LGPN I—IV, VA]. Незважаючи на те, що після цього імені у рядку залишалось ще чимало місця для написання патроніміка Архестрата або ж наступного за ним імені, автор графіту цього не зробив. Цікаво, що тільки в імені Архестрат кінцева *сигма* має найменші розміри з-поміж усіх інших літер.

Нарешті, в останньому рядку читається спочатку нібито ΔΑΜΑΝ. Але, судячи з того, що напис загалом дуже недбалий і літера *ню* не типова (скісна поперечка наведена незвично нижче від верхнього кінця лівої високої гаси і нагадує дві поєднані літери ΙΥ з аналогічним *ипсилоном*), не виключена можливість, що тут написано ΔΑΜΑΙΥ. Оскільки в графіті значною мірою йде мова про окремі імена, то гіпотетично, в першому й другому випадках його можна вважати похідним від односкладового більш-менш популярного в різних давньогрецьких містах чоловічого імені Δάμας — «Дамас» чи менш відомого Δαμαίος — «Дамай» [наприклад, див.: LGPN I—VA]. У каталозі імен громадян або епонімів Ольвійського поліса II ст. до н. е. також значиться Дамас, син Аристокрита [IOSPE II, 201; Книпович, 1956, № 84]. Близьче за часом фрагментоване графіті з розкопок Ольвії Б.В. Фармаковського на уламку чорнолакового кіліка другої половини VI ст. до н. е., на якому зберігся початок імені, яке І.І. Толстой відновив як Δάμ [αος] чи Δάμ [ών], не виключаючи й інші імена подібного типу [Толстой, 1953, с. 31, № 39; пор. Книпович, 1956, № 196]. Дійсно, в античній ойкумені також зафіксовані Δαμάνθης і безліч імен з початковим компонентом ΔΑΜΑ та кінцевим ΔΑΜΑΣ [LGPN I—VA]. В Ольвії були відомі Λεωδάμας, Θραουδάμας, Θραουδάμαντος [IOSPE II, 24, 201, 211; НО 72; LGPN IV; Тохтасєв, 2000, с. 308, прим. 49]. Тому припустимо, що в цьому рядку стояло двоскладове ім'я, початок якого не зберігся, або ж скорочене від Δαμάντος — Δάμαν.

1. Можна також відзначити, що в цьому рядку, якщо не враховувати дві перші літери зліва, спочатку ясно читається Πτολέμο — «Птолема», як патронімік, можливо, від Πτολέμας. Аналогічні імена були відомі в Македонії, Одессі, на Боспорі [LGPN IV], більш поширені їх різновиди елліністичного часу, наприклад, в малоазійських містах [LGPN VA]. Жодне з них у уцілених написах Ольвії та її округи не засвідчено.

Одразу за ним чітко написано коротке слово ΓΕ — «саме так», «все ж таки», «принаймні» тощо, мабуть, як енклітична частка, яка надає особливого значення тому слову, біля якого стоїть. Можливо, за думкою автора графіто, таким чином акцентувалась увага на останньому імені або ж на відповідному слові у зіставленні з неозначеним займенником ΤΙΣ з першого рядка та усім текстом, що в цілому, звичайно, потребує його достовірної реконструкції.

Для більш-менш вірного з'ясування значення всього графіто не вистачає, звісно, конкретних даних про його місцезнаходження. Але схожу ситуацію можна простежити при порівнянні з іншими дещо подібними епіграфічними пам'ятками. У цьому контексті найперше треба відзначити, що вже опубліковано чимало ольвійських написів зі списками імен, головним чином чоловічих, на свинцевих пластинах, а також на чашках і черепках, які були знайдені в різний час археологічних розкопок на некрополі і меншою мірою в місті (детальніше з літературою див.: [Dubois, 1996, p. 167—180; Bravo, 1987, p. 185—218; Тохтасєв, 2000, с. 296—316; Русяєва, Івченко, 2014, с. 65—74]). У багатьох з них також зафіксовані окремі імена, які раніше не зустрічалися в Ольвійському полісі. Наприкінці більшості рядків в розглянутому графіто імена написані повністю без переносів, що відмічається і в списках імен на свинцевих пластинах V—IV ст. до н. е. [Dubois, 1996, N 101—107; Тохтасєв, 2000, рис. 2, 1; 2, 2]. В такому ж стилі зафіксовано список імен на черепку з Афіньської агори другої чверті V ст. до н. е. [Lang, 1976, p. 21, pl. 9, 39D].

Здебільшого дослідники відносять їх до заклять (defixiones) судового або побутового характеру. Завдяки їх значній кількості (найбільше у IV ст. до н. е.), тип defixiones у вигляді простого переліку імен в номінативі (окремі з патроніміками) вже впевнено вважається звичним для Ольвії [Тохтасєв, 2000, с. 308]. Приблизно в цей час різко зростає число заклять судового характеру в Афінах. Широке розповсюдження подібних до них в Ольвії пояснюється її найтіснішими політичними, економічними та культурними відносинами з цим славетним демократичним полісом з V ст. до н. е. і запозиченням деяких елементів афіньської судової системи (з літературою див.: [Тохтасєв, 2000, с. 314, 315; Русяєва, Івченко, 2014, с. 71, 72]). Але в графіто, яке тут вперше розглядається, імена не мають повних аналогій в ольвійських епіграфічних джерелах. Опосередковано це наштотує на думку, чи не були чоловіки з такими не характерними для ольвіополітів іменами мігрантами і чужинцями, від яких хтось з ольвіополітів намагався позбутися шляхом магічного закляття¹.

1. У такому разі слід ще раз повернутися до першого рядка графіто, стосовно якого можливі два гіпотетичних пояснення. З одного боку, тільки на підставі того, що в ньому теж міститься хоча й не повний список імен, можна здогадно вважати, що вже з цього рядка починався їх перелік, як і в написах подібного типу. Однак, з іншого боку, з урахуванням того, що на тлі

Разом з тим не слід забувати, що в античних містах Північного Причорномор'я, у тому числі в Ольвії та в Борисфені, знайдено вже чимало приватних листів різного змісту на свинцевих пластинах і черепках, які достовірно відображали торговельну, господарську, судово-правову і культурно-релігійну діяльність населення та його соціальний склад (напр., з літературою та різними тлумаченнями детальніше див.: [Виноградов, 1971, с. 74—100; Русяєва, 1987, с. 146—148, 152, 153; Dubois, 1996, p. 49—67; Яйленко, 1998, с. 90—129; Сапрыкин, 1999, с. 201—206] та ін.). В деяких з них також зустрічаються як давно відомі, так і вперше відмічені чоловічі імена. Тому не виключено, що й ольвійське графіто являло собою коротенький лист або записку, припустимо, від мешканця Борисфена або іншого міста до ольвіополіта з попередженням про якихось осіб, які мали з тією або іншою метою прибути до Ольвії.

Побічним доказом того, що описане графіто походить з житлових кварталів південно-західної частини агори міста, може бути знайдений тут під час розкопок Н.О. Лейпунської у 1974 р. мініатюрний фрагмент вінець чорнолакової чаші першої половини IV ст. до н. е. з залишками трьох рядків напису, в якому гіпотетично теж були зафіксовані окремі чоловічі імена [Русяєва, 2010, с. 115, 116, табл. 42, 19]. Внаслідок досить значного пошкодження його так само можна тлумачити з різних точок зору: закляття, приватний лист чи напис іншого призначення, кількість яких в Ольвійському полісі зростає.

Загалом потрібно ще раз зазначити, що у розглянутому тут фрагменті графіто засвідчені не характерні для ольвійської антропонімії чоловічі особові імена, які повністю збереглися: Архіад, частково відновлене здогадно — Євриптолем як патронімік, і просте — Клід (за іншою інтерпретацією — Єврипт, як патронімік, і двоскладове — Лемоклід), Архестрат і Дамас. Всі імена — еллінські, але з певністю встановити демотикон і соціальний статус кожного з них складно. За однією з гіпотетичних версій, у написі з певною метою було подано невеликий список імен, у тому числі й з патроніміками. Оскільки більшість написів зі списками імен

всього тексту особливо вирізняються три останні літери ΠΛΑ, та написання всіх подальших імен без переносів, можна припускати, що вони відносились не до якогось особистого імені на ΠΛΑ. Серед безлічі різних слів, які починаються на такі літери, у відповідності до попередньо сказаного щодо мігрантів, наприклад, відмітимо πλά[νιος] — «мандрівник», πλά[στης] — «гончар, скульптор, різьбяр», які теж мандрували з міста до міста за запрошенням чи в пошуках роботи, або ж і πλά[νος] — «обманщик», «той, що вводить в оману». Звісно, що від чоловіків останнього типу намагалися позбутися шляхом магічного закляття чи вигнання за межі поліса, про них могли повідомляти і в листах. Однак, таке припущення — одне з багатьох можливих і, як зазначено з самого початку, реконструкція як слів, так і загалом всього тексту графіто, виходить за межі його розгляду в поданій публікації.

однозначно інтерпретується в значенні закліть, переважно судового характеру, то й цей черепок, мабуть, не є винятком. Якщо це так, то у порівнянні з великою кількістю різноманітних закліть IV ст. до н. е., — як на свинцевих пластинах, так і на кераміці, — розглянутий фрагмент графіто відноситься, за палеографією, до найраніших ольвійських епіграфічних пам'яток такого типу¹. Водночас у контексті вищесказаного не можна виключати й того, що на черепку був поспіхом видряпанний приватний лист, в якому теж були відмічені окремі імена чоловіків. Як видно, авторські припущення стосовно призначення і характеру змісту графіто та зафіксованих в ньому антропонімів ще потребують дослідження тих фахівців, які спеціально займаються реконструкцією фрагментованих написів, їх магічним визначенням, а також ономастикою та просопографією.

1. Так, до знахідки цього фрагменту графіто найранішим закліттям вважався список імен із патроніміками на свинцевій пластині V ст. до н. е., знайдений біля так званого Зевсового кургану на території Ольвії [з літературою див. Dubois, 1996, p. 167, 168]. Однак, за характером шрифту цей напис дещо пізніший новознайденого і може відноситись до другої половини цього століття.

Виноградов Ю.Г. Древнейшее греческое письмо с острова Березань // ВДИ. — 1971. — № 4. — С. 74—100.

Книпович Т.Н. Население Ольвии в VI—I вв. до н. э. по данным эпиграфических источников // МИА. — 1956. — № 50. — С. 118—153.

Русяева А.С. Эпиграфические памятники // Культура населения Ольвии и ее округа в архаическое время. — К., 1987. — С. 134—154.

Русяева А.С. Граффити Ольвии Понтийской. — Симферополь, 2010. — 288 с.

Русяева А.С., Івченко А.В. Список імен на чернолаковій чашці з некрополя Ольвії // Археологія. — 2014. — № 2. — С. 65—74.

Сапрыкин С.Ю. Новые эпиграфические находки в Пангикаее // Древнейшие государства Восточной Европы. — М., 1999. — С. 201—208.

Толстой И.И. Греческие граффити древних городов Северного Причерноморья. — М.; Л., 1953. — 155 с.

Тохтасьев С.Р. Новые tabellae defixionum из Ольвии // Hyperboreus: Studia classica. — Petropoli, 2000. — Vol. 6, fasc. 2. — С. 296—316.

Яйленко В.П. Греческая колонизация VII—III вв. до н. э. — М., 1982. — 312 с.

Яйленко В.П. Человек в античной Ольвии (очерки социальной истории Ольвии) // Человек и общество в античном мире. — М., 1998. — С. 90—129.

Bravo B. Une tablette magique d'Olbia Pontique, les morts, les héros et les démons // Poikilia: Etudes offertes à Jean-Pierre Vernant. — Paris, 1987. — P. 185—218.

Dubois L. Inscriptions Grecques dialectales d'Olbia du Pont. — Genève, 1996. — 208 p.

Lang M. The Athenian Agora. — Princeton, New Jersey, 1976. — Vol. XXI: Graffiti and Dipinti. — 116 p.

Liddell H.G., Scott R., Jouns S. A Greek English Lexicon. — Oxford, 1973.

Robert L. Die Epigraphik der klassischen Welt. — Bonn, 1970.

А. С. Русяева

ФРАГМЕНТ ГРАФФИТО С НОВЫМИ ИМЕНАМИ В ОЛЬВИИ

В начале 2015 г. в Археологическом музее ИА НАНУ обнаружено граффито на очень маленьком обломке стенки аттической чернолаковой чаши без инвентарного номера. По-видимому, оно случайно найдено в Ольвии в районе юго-западной части агоры и было передано Н.А. Лейпунской после окончания раскопок. Отбитая с левой стороны пятистрочная надпись была прочерчена миниатюрными буквами крайне небрежно без предварительной разметки. По характеру шрифта в сочетании с палеографическими аналогиями и качеством лака аттической чернолаковой керамики ее можно датировать в пределах последней четверти VI — первой половины V в. до н. э.

В граффито сохранились мужские личные имена: Архиад, частично восстановленное, возможно, Евриптолем (патронимик) и простое — Клиз; в иной интерпретации одинаковое в двух строчках также частично восстановленное простое имя Еврипт (патронимики) и композитное редкое Лемоклиз, Архестрат и Дамас или Даман. Предположительно, согласно многим аналогиям из Ольвии, они относятся к определенному списку имен. Такого типа надписи обычно интерпретируются как заклітия (defixiones) судебного, в меньшей степени, бытового характера. Однако не исключено, что это часть письма, в котором шла речь о людях с вышеупомянутыми именами. В общем, рассмотренный фрагмент граффито, которое здесь впервые вводится в научный оборот, относится к одному из наиболее ранних с новыми мужскими именами в Ольвии и, разумеется, требует еще дальнейшего специального эпиграфического и просопографического исследования с возможной реконструкцией.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Ольвия, граффито, характер шрифта, личные мужские имена, магические заклітия, частные письма.

A. S. Rusiayeva

FRAGMENT OF GRAFFITO WITH NEW NAMES IN OLBIA

At the beginning of 2015, in the Archaeological Museum of the IA NASU, a graffito on a very small body fragment of Attic black-glazed cup without the inventory number was found. Apparently, it was accidentally found in Olbia in the area of south-western part of Agora and was passed to N.O. Leipunska after the excavations were finished. An inscription broken on the left side consisted of five lines and was made extremely carelessly without a preliminary lay-out. Judging from the script nature, together with paleographic analogies and the glaze quality of Attic black-glazed ceramics, the inscription can be dated within the period from the last quarter of the 6th to the first half of the 5th centuries BC.

Preserved in the graffito are male personal names: Archiad, partly reconstructed, perhaps, Evriptolemos (patronymics) and a simple Kleidas; in other interpretation the same in two lines and also partly reconstructed: a simple name Euriptos (patronymics) and composite rare names Lemokleidas, Archestratos, and Damas or Damaios. The inscriptions of this type are usually interpreted as incantations (defixiones) of judicial nature, or to the less extent of everyday life nature. However, it is not excluded that it is a part of a letter in which the people with mentioned names are discussed. As a whole, the graffito fragment discussed, which is presented to the scientific circles for the first time here, belongs to one of the earliest graffiti with new male names in Olbia and of course needs the further special epigraphic and prosopographical research with a possible reconstruction.

К e y w o r d s: Olbia, graffito, script nature, personal male names, magic incantations, personal letters.

Одержано 26.10.2015